

ORTA ÇAĞ İKTİSAT ZİHNİYETİNDE ÖZEL MÜLKİYET

THE PRIVATE PROPERTY IN THE MEDIEVAL ECONOMIC THOUGHT

Dr. Kürşat Haldun AKALIN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

İsa'ya göre, her şeyini fakirlere veren bir kimse, ölümden sonraki hayatında verdiğinden çok daha fazlasını geri alacağından kesinlikle emin olmalıdır. Mülkiyet ve servet konusuyla, yalnızca, dilencilerin yaptığı fakirlik yeminiyle bağlantılı şekilde ilgilenmiştir. Zengin bir gence, eğer kamil bir insan olmayı diliyorsan, git bütün mülkünü hemen sat, tamamını fakirlere dağıt ve daha sonra beni takip et, demiştir. Orta ağ Katolikliğinin mülkiyet hakkıyla ilgili görüşleri, doğal hukuğun ilkelerine dayanmaktaydı. Doğal hukuk ise, dünyanın ve ürünlerinin bütün insanların ortak malı olduğunu, açıkça bildirmektedir. Ancak insanlar ortak malları şiddetle arzu etmeye başladığında, sonunda o tüyler ürpertici kelimeler ağızlarından dökülür oldu, benim ve senin. Böylece, özel mülkü kurumsallaştırmaktan başka are kalmadı, bireysel mülkiyeti koruyan ve düzenleyen yasaları çıkartmaktan başka izlenecek yol olmadı. Ancak bu sayede toplumsal barış sağlanabilirdi.

Anahtar Kelimeler: Orta ağ, Kilise Hukuğu, Tefecilik, Adil Fiyat, Özel Mülkiyet

ABSTRACT

According to Jesus, one who gives everything to the poor, confident that he will receive as much for himself in his future life. He touches upon property and wealth only in relation to the mendicant vow of poverty. He said to the rich young man, if you will be perfect, go and sell that your all property immediately and give them to the poor and follow me later. The idea of property rights of the Medieval Catholic was depend on natural law principles. Natural law dictates that the earth and all its fruits are common to all men. But men began to lust for the common goods as their own and to utter those chilling words mine and yours. So there was no way out of this but to institute private property and to make laws to protect and regulate individual property. Only thus could there be social peace.

Key Words: Middle Ages, Canon Law, Usury, Just Price, Private Property

1. GİRİŐ

Orta ağ Katolikliğinde, mülkün edinilmesi ve miras yoluyla aktarılması bir hak olarak esas alınırken, bu mülkün elde edilmesi ve kullanılması sırasında bazı sorumlulukların üstlenildiği üzerinde önemle durulmaktadır. Özel mülkiyete konu olan değerler arasında insanın da bulunmuő olması, yani köle veya cariyeye olarak insanın kendisinin de deęiőime konu edilmesi; orta ağ Katolikliğinin, feodal toplumsal düzeni nasıl benimsemiş olduğunun bir göstergesi olmaktadır. Değişimde eşitlik yoluyla kurulan adalet ilkesi, hristiyan ilâhiyatının bir ölçüde özel mülkiyeti kendisine temel almıő olduğunun bir kanıtıdır. Sahip olunan taşınır veya taşınmaz mallar ve hatta kölelerle cariyeler arasında gerçekleőecek bir değişimde, nasıl adalet ilkesi gözetilerek eşitliğin sağlanması esas alınmıősa; borçlanma sırasında da aynı miktarın geri ödenmesi, fazladan alınan her paranın tefecilik sayılarak kınanması, kaçınılmaz olmuştur. Orta ağ dönemi boyunca mutlak Şekilde yasallığın ve toplumsal düzenin kaynağı ve dayanağı haline getirilmiő olan Eski ve Yeni Ahdin köleliği ve cariyeliği kutsal kılmıő olması, tamamının, insan sözü olduğunun ve asla inanılmaması gerektiğinin bir delilidir. İnsanların davranıőları üzerinde etkisini, zihniyet itibarıyla daha uzun asırlar içinde korumuő olsa dahi, yapısal olarak orta ağ düzeninin daha on dördüncü asırda çökmeye yüz tuttuğu benimsenilen bir görüştür. Katolik feodal sistem, on dördüncü ve on beşinci asırlar boyunca, kendi içindeki resmi üyelerinin karőılıklı çatıőmalarıyla çökmeye baőladıęı bir sırada; yeni düzenin temel unsurları, hemen yanı baőında oluőmaya baőlamaktaydı. Yaklaőık olarak 400 ile 1200'lü yılları kapsayan ilk dönemi boyunca, Hristiyan ilâhiyatı Roma'nın köklü kurumlarına karşı çıkmıő, Alman gelenekleri üst üste gelecek Şekilde yeniden biçimlenmeye baőlamıő, eylemler ve karşı koyuőlar Őeklindeki yöneliőlerin tamamı birbirine karıőmıő ve harman olmuştur. Sekiz asır süren bu ilk dönemde orta ağ Avrupa'sı, yeniden yapılanma sürecine girmiő, yeni yeni oluőmakta ve kök salmakta olan kilise örgütü ile yurttaőlara özgü sivil sistem arasında çok etin ve fırtınalı bir Şekilde süren kıyasıya bir mücadele dönemi su yüzüne ıkmıőtur. İkinci dönemi ifade eden 1200 ile 1500'lü yıllar arasında, dünya düşünceyi, derinlemesine kök salmıő ve kesin hakimiyetini kurmuőtur. Feodalizm ve skolastiksim, orta çağın mihenk taőlarıdır; her ikisi de bu dönem içinde etkili olarak, toplumsal düzen ve düşünce sistemi etkinliğinde hakimiyet kurmuőtur.

Orta ağların siyasi ekonomisi, çok anlaşılır bir temel üzerine kurulu olduğundan, bilimsel bir özelliği olmayan fakat insanların o günkü gereksinimlerine göre düzenlenmiő bulunan insan iliőkileri anlayışına dayanmaktaydı. Kişisel bağımlılığı ve sadakati esas alan bu insan iliőkileri anlayıőında; senyör serflerin güvenliğini sağlamakta ve onlara iőledięi topraklarla birlikte sahip çıkmakta, serfler de yaşama hakkını tanıyan senyörü için çalıőıp mutlak idare gücüne itaat etmekteydi. Orta ağların siyasi ekonomisinin, bir bilim olmadığı, tıpkı modern iktisat politikasında olduğu gibi bir sanat etkinliğini gerektirmediği, ilk bakıőta açıkça anlaşılmaktadır. Sağduyu erdemini gerektirmekte, bireyin davranıőlarını düzenleyen, siyasetin ve hakimiyet odaklarının dayanaklarını oluőturan bir ahlak anlayışına dayanmaktadır. En iyi idarenin soya dayalı miras üzerine kurulduğuna inanıldığı

için, aile ya da aile reisi ahlâkını esas almaktadır. Kilise hukuku öğretisi bir bilim olmaktan çok idare sanatı halinde kullanılmış olduğu için, modern ekonomilerdeki hukuktan tamamıyla farklıdır. Kilise hukuku, kişinin tutum ile davranışlarını dışardan düzenleyen ve hükmü altına alan kurallar ve emirlerden oluştuğu için, gerçeğe uygun sonuçlar üretmede yetersiz kalmıştır. Gerçekten bu anlamıyla idare etme mahareti, tümüyle bilimsel bir anlayış üzerine kurulu olduğu öne sürülmüşse de; kilise öğretisiyle sınırlandırılan bilim de, bütünüyle ilâhiyat üzerine kuruluydu. Orta ağ ilâhiyatı, tüm üretim faaliyetinin ve kazanç emelinin, iyi bir insanı yalnızca savurganlığa yönlendirmez, fakat Tanrı'ya ayracağı zamanı dünya için kullanmış olduğundan dolayı da, kesin olarak gnahkârlığa sürükler. Oysa, kişi, servetten çok daha önemlidir. Kişinin zamanını dünyevi işlerle uğraşıp edindiği kazançlarıyla mutlu olmasını en büyük bir günahkârlık hali olarak yorumladıkları için, öncelikle insan davranışları üzerinde düzenleyici bir güce ulaşmayı hedef edinmişlerdir. Tüketimi, makul sınırlar içinde en alt seviyeye indirmek, orta ağ zihniyetinin karşılaştığı ve üstesinden geldiği en temel fiili bir sorun halini almıştır. Tüketimi kısıtlama sorunun aşılmasının sağlayabileceği en büyük yarar, maddi servetin ele geçirilmesinin ve kullanılmasının vereceği zevklerin yok edilmesiyle ilgiliydi.

On nc asırda, kilise rgt Batı Avrupa'nın tamamına hakim olmuş, sosyal yapısına da bir bütünlük kazandırmıştı. Bu saha boyunca, Papa, Tanrı'nın bu dünyadaki bir temsilcisi olarak kabul edildiğinden, ruhani bir üstünlüğü bulunmakta, kudreti imparatorların üzerinde bir konuma çıkarılmaktaydı. Siyasal ve ulusal farklılıkların, hiçbir önemi yoktu. Benzeri kilise hukuğu ve aynı kılınan yasaları, bu geniş saha üzerinde eskiden beri benimsenmiş sivil ya da barbar toplulukların karma karışık teamüllerine karşı mutlak bir üstünlük kurmuştur. Her yerde ortak kılınan dinsel yaşam, ruhani kınama ve aforoz etme gibi çok güçlü ruhani silahları ellerine teslim edilen ruhban zümresi tarafından biçimlendirilmekte ve denetim altında tutulmaktaydı. Hristiyan ahlâkından ve doğmasından türetilmiş bir ekonomi politikasından başka bir anlayışa meydan verilmemiştir. Borçlanma karşılığında istenilen faizin hepsi tefecilik olarak görülerek, kilise kurulları tarafından defalarca kınanmış olunmasına karşın, bu yasaklamanın nedenleri hakkında bilgi verme gereği bile duyulmamıştır. Ticaret, insanların günlük yaşamında davranışlarına rehber olan maneviyatı yüksek bu ruhban sınıfının daima dikkatinden kaçmış olan bir konudur. Paraya gelince, o zamanlar dahi değişimin asla vazgeçilemeyen bir aracısı olarak kullanılmasına rağmen, kökeni ya da işlemleri düzenleyici yasaları hakkında her hangi bir tartışmaya girilmesi, doğru bulunmamıştır. Temel düşünce, dünyevi faaliyetin kişiyi Tanrı'dan ayıran boş ve değersiz uğraşı olduğu, edinilen her servetin de sahibini günah dolu işleyişlere sürükleyeceği için; Aristo'nun eserlerindeki ekonomik düşünceyle, neredeyse on nc asra gelinceye kadar asla ilgilenilmış değildir. Aristo'nun Ahlâk ile Politika isimli eserlerinde, paranın yararı ve tefeciliğin adaletsizliği olmak üzere özellikle de bu iki konu üzerinde odaklaşmışlardır. Bu dönem öncesinde, maddi malların kullanılması, lüks hayatın tehlikeleri ve serveti edinme arzusunun uygunsuzluğu gibi konuları ele alan, ahlaki ve dini tezlere rastlanılmaktaydı.

Tefecilik ve adil fiyat gibi temel konularda ticaret hukuku, orta çağdaki kilise ilâhiyatçıların görüşlerine ve hukukçuların da çıkardıkları yasalarına her yönüyle uyumlu kılınmıştır. Orta ağdaki adil fiyat öğretisi, toplumsal fenomeni açıklamaya niyetlenmiş bir teori olmak yerine; toplumun gidişatı ve bireylerin tavırları üzerinde kesin bir denetimi kurmasını sağlayan temel kuralların özünü ifade etmekteydi. Hristiyanlığın bu fiyat öğretisi ile para kazanma eyleminin her türüne karşı gösterdiği kınama yaklaşımı; orta ağ şehir yaşamı örgütlenmesine, kent içi ticaretin düzenlenmesine, eskiden var olmuş kentlerdeki iş koşullarına tamamıyla karşı çıkılmasına neden olmuştur. Orta ağ iktisat zihniyetinin adil fiyat ve faiz yasağı üzerinde odaklaştığı ve bu dünyanın ret ederek önemsemediği söylenirse, her halde bu konu pek abartmamış olur. Adil fiyat ve tefecilik öğretileri, değişimde temelden eşitliğin sağlanması emri üzerinde oluşturulmuştur. Değişimde adaletin sağlanmasıyla ilgili kuralları konu edinen skolastik öğretisi; Aristo'nun Politika ve Ahlâk kitapları, ile, Aquinas tarafından açıkça bildirilen fikirlerine dayanmaktadır. Aquinas, eseri Summa Theologia'da konuyla ilgili bir soru sorarak, sorunun irdelenmesine girişmiştir. Değişim sırasında, alıcı kişi borçlanmaksızın hibe yoluyla edinmişse; adalet gözetilmemiş olsa dahi, bunlar gönül rızasıyla verilmiş olduğundan, cömertliğin sonucu sayılmaktadır. Adil olmayı zorunlu kılan gönüllü devretmeler, borçlar fikrinin uygulanmasını da beraberinde getirmektedir. Bundan sonra Aquinas, anlaşma, satış, yararlanma hakkı, borç alıp verme, kiralama, emanet tutma, rehin ve ipotek verme gibi farklı türdeki işlemler arasındaki farklılığın üzerinde durarak irdelenmesine devam etmekte; her çeşitten alış veriş kapsayan tüm bu işlemlerde, eşit ödeme anlayışına göre, aynı şekilde alınanın geri iade edilmesini zorunlu kıldığı sonucuna varmaktadır. Bundan dolaydır ki, ne kadar farklı türden ürünü kapsamış olursa olsun, adaletin tek bir şekli ve yolu bulunmaktadır, bu da, alınan karşılığında verilen şey arasında kurulan eşitlik adaletidir.

2. YENİ AHİT'İN MÜLK İLE SERVETİ ORTAKLAŞA KULLANIM RUHU

Orta ağ Katolikliğinde, özel mülkiyetle ilgili görüşü, her yönüyle gayet açık ve yalındır. Aquinas'ın eseri Summa'da, özel mülkiyet kişiye tanınmış bir hak olarak bütün insan ilişkilerinin temelini ve Tanrı adaletinin yerine getirilmesinin bir koşulunu oluşturmuş olmasına rağmen; skolastiklerin mülkiyet anlayışları ile ilk kilisenin ve hatta İsa'nın eğiliminin arasında bir uyumsuzluğun olduğunu öne sürenler yok değildir. Bu nedenle, dinin özü ile kilisenin eğilimini birbirinden ayrı tutmak gerekmektedir. Hristiyanlığın özü, mülkiyetin ortak kullanılmasını esas almakta ve inanan insanları ortaklaşa mülkiyete özendirmesine rağmen; kilise, özel mülkiyeti benimsemiş olmakla, insanlar arasındaki eşitsizliği de kabul etmektedir. Kudüs kilisesi koşullarında tanımlanan Resullerin İşleri kısmında, ilk hristiyanların mülkün ortaklaşa kullanılmasının esas alınmaktadır. *“Bütün iman edenler bir arada olup her şeyleri müşterekti; mallarını ve mülklerini satıp onları hepsine herkesin ihtiyacına göre dağıtıyorlardı. İman edenlerin cemaati tek yürek ve tek can idi,*

hiç biri kendisinin olan Şeyler için, benimdir, demiyordu, her Şey onlar için muiştereki. Aralarında yoksul kimse yoktu, tarlaları yahut evleri olanların hepsi satıp, satılmış olan Şeylerin bedellerini getirerek, resullerin ayakları önüne koyuyorlardı, her birine ihtiyacına göre dağıtılıyordu.” (Kutsal Kitap 2004; 1392) Resullerin, kendilerini kalabalıktan biriymiş gibi tanıtmalarının temelini, tek bir yüreğe ve tek bir ruha sahip olduklarına duydukları inantı, ilerinden hiç birisi de kullandıkları hiçbir Şey hakkında bu benimdir dememekteydi, çünkü yararlandıkları her Şey birbirlerinin ortak malıydı ve ortaklaşa kullanıyorlardı. Eski ve Yeni Ahit üzerine derinlemesine çalışma yapan kimseler, buralardan yapmış oldukları alıntılarla, Kudüs’teki hristiyan kardeşliğinin arasında yaygın olan eğilimin cömertlik ve iyilikseverlik duyguları içinde mülkten vazgeçmek olduğu sonucunu çıkartmaktadırlar. Nitekim, “hiç kimse iki efendiye birden kulluk edemez; çünkü ya birinden nefret eder ve ötekini sever, yahut da birini tutar ötekini hor görür; siz hem Tanrıya ve hem de mammona (zenginliğe) kulluk edemezsiniz; İsa ona dedi, eğer kamil olmak istersen, git, nen varsa sat ve fakirlere ver, göklerde hazinen olacaktır; doğrusu size derim, göklerin melektuna zengin adam güçlükle girer; devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin adamın Tanrının melektuna girmesinden daha kolaydır” (Kutsal Kitap, 2004; 1204) ifadesiyle İsa da, Tanrı yolunda yürümenin ilk koşulunun özel mülkten vazgeçmek ve sahip olduğu her Şeyi fakirlere dağıtmak olduğunu, ısrarla vurgulamıştır.

Tek bir zihne ve tek bir yüreğe sahip olmak, ilk hristiyanları, hiç tereddüt dahi etmeksizin dünyevi malları birbirleriyle paylaşmalarına ve ortaklaşa kullanmalarına yönelmiştir. Bu nedenle inanan bir kimsenin hazine sandığını, satın alma gücü sağlayan altın ve gümüş oluşturmamalı, bütün bunlardan vazgeçmeye ikna eden dinin özü ve fakirlik ideali olmalıdır. “İlk asrın sonuna doğru St. Barnabas; ikinci asırda St. Justin ve St. Lucian; unc asırda Alexandria’dan St. Clement, Tartullian, Oriyen, St. Cyprian; dördüncü asırda Arnobius ve Lactantius dönemlerinde, hristiyanlar arasında her malın ortaklaşa olarak kullanılmakta olduğunu, söylemektedir. Sahip olunan her Şeyin, en belirgin Őekliyle ortaklaşa olarak kullanılmış olduğundan, kesinlikle hiçbir kuşku yoktur. Bundan dolaydır ki, Resullerin İşleri olarak tanımlanan Kudüs’teki kilisede, cömertliğin ve yardımseverliğin sınırlarını aşarak her yönüyle ortak kullanılmasını esas aldıklarına, pek kuşku duyulmamaktadır. Yine de, öncelikle belirtmek gerekir ki, Resullerin İşlerinden alıntısı yapılan (4 : 32) bölümündeki ifade, mülkiyetin kullanılmasında ortaklaşa paylaşımı esas almaktadır, bir Őeye herkesin sahip olduğu anlamındaki komünizmi ya da ortaklaşa mülkiyeti içermemektedir. Bu nedenle, bir kimsenin sahip olduğu mülkten doğan haklarını terk etmesine yönlendiren havariler tarafından hiçbir söz söylenmemiştir. Gerçekten de, İsa’nın sessiz kaldığı bir konuyla ilgili olarak, havarilerin uygulamada kararlı olduklarını anlamak, çok zordur.” (Alan, 1968; 104)

Ortaklaşa iyeliği örgütledikleri düşünülme de, hristiyanlığın kurucularının yerine getirdikleri erdemlerinde esas olan, özel mülkiyete sahip olma yönünde olmuştur. İsa, gönüllü olarak yoksulluğa katlanmayı ve elde avuçta olanı dağıtarak sadaka vermeyi, hayırda bulunmayı nasihat etmekteydi. Verilerek vazgeçilen mallar karşılığında hiçbir şey beklemiyordu, kendiliğinden gönüllü olarak yoksulluğa girilmesinin ruhu yücelttiğinden söz ediyordu; böyle bir inanç, hiçbir özel mülkiyet sistemine dayanak olamazdı ve güç katamazdı. Üstelik, o sıralar İsraililer ürün dağılımında özel mülkiyeti bütünüyle kabul etmişler, kitaplarında kendilerine temel bulmuşlardı. Özel mülkiyet, İsraililerin şeriatında bulunmaktaydı. İsa, “*Dileyin size verilecektir, arayın bulacaksınız, kapıyı çalın size açılacaktır; çünkü her dileyen alır, arayan bulur, kapıyı çalana açılır; insanların size her ne yapmalarını istiyorsanız siz de onlara öyle yapın, çünkü şeriat budur, peygamberler de; sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim, ben yıkmaya değil tamam etmeye geldim; gök ve yer geçip gitmeden şeriaten en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır*” (Kutsal Kitap 2004; 213), demiş olmakla; sözündeki esas vurgusu, Eski Ahit’in bir Tanrı sözü olduğunun ve kendisine inananlar tarafından da uyulması gerektiğinin açıklanması olduğu için; Eski Ahit’in benimsediğini ve İsraililere önerilen yaşama tarzının tamamını kendisinin de kabul ettiğini, böylece açıkça bildirmektedir. “*İsa’nın vaazlarda bulunduğu sırada, bir İsrail mezhebi olan Esseniler, ortaklaşa mülkiyetin ve kullanılmasının ideallerini uygulamaya çabalıyorlardı. Buna rağmen, İsa’nın İncil’de ortaklaşa mülkiyeti benimsediğini gösterir ne tek bir sözü ve kendisini izleyenlere örnek olan ne de tek bir davranışı bulunmaktadır. Ortaklaşa mülkiyet, kendisinin de içinden çıktığı Esseniler tarafından titizlikle uygulanmasına rağmen, İsa tarafından asla tavsiye edilmiş değildir. Bu nedenle, ortaklaşa kullanım konusundaki İsa’nın sessiz kalmış olması, böyle bir eğilimi yermiş olduğunun bir işaretidir. Ortaklaşa kullanım bir yana, ortak mülkiyetin, İsa’nın öğretisiyle yetişmiş ve çevresine yayma görevini üstlenmiş havariler tarafından da vaaz edilmediği, kesinlik taşımaktadır. Paul’ün yazdığı mektuplarda da, özel mülkiyetin yok edilmesiyle ilgili her hangi bir ifadeye rastlanmamaktadır.*” (Grunebaum, 1987; 65)

Tam tersine, Paul, “*Makedonya ve Ahaya Kudüs’teki mukaddeslerden fakir olanlara bir iane yapmaya razı oldular. Madem ki milletler onların ruhani şeylerine ortak oldular, cismani şeylerle onlara hizmet etmeye borçludurlar. Mukaddesler için iane toplamaya gelince, Galatya kiliselerine nasıl tembih ettimse, siz de öyle yapın. Sizden her biri haftanın birinci gününde, refahı haline göre kendi yanında para alıkoyup biriktirsin.*” (Kutsal Kitap 2004, 1492), ifadesiyle, mülkiyet haklarının varlığını devam ettirmelerini, bunların Kudüs’teki kilise için parasal kaynak oluşturacağını açıkça kabul etmiş ve kanıtlamıştır. “*Kilise babalarının mülkiyetle ilgili sözleri, dağınık olduğu kadar birbirleriyle bağlantısız olan bir görünüm taşımakta, sürekli olarak ortaklaşa iyelik sisteminin lehinde oldukları ve özel mülkiyeti de uygun bulmadıkları, dünyevi serveti asla beğenmedikleri kendi sözlerinden anlaşılmaktadır. Kilise babalarının mülkiyetin ortaklaşa kullanılmasında ısrarlı olduklarını kanıtlayan metinleri dört eğilim içinde açıklanabilir. Dünyevi mülklerden vazgeçilmesiyle*

ilgili metinler, çalışmanın mülkiyet gelirinden daha üstün görüldüğü, alışılmış düşkünlüklerden vazgeçilmesini içermektedir. Ayrıca kutsal metinlerin yorumlanmasında, sadaka vermek ve karşılıksız yardımda bulunmak güzel sözlerle ve ikna edici bir üslupla özendirilmektedir. İmanlı bir kimseden, zengin ve fakirin var olan her şeyi birlikte ortaklaşa kullanılması derecesinde hayırsever olması ve sadaka vermesi, beklenmektedir. Kilise babaları dünyevi servet sahibi olmayı, doğrudan doğruya mal edinme hırsıyla ilgili kılmıştır. Gelip geçici gördükleri bu dünyayı sevmeyen dolayısıyla da tanrıdan uzak kalmayan bir kimsenin servet sahibi olamayacağı yargısında ısrar ettikleri için, paraya düşkünlüğü günahın işareti olarak kabul etmişlerdir. İhtiyaç sahibi muhtaç halde el açmış beklerken mal yığıp biriktirmeyi veya karşılıksız olarak dağıtmayıp dünyevi mallara rağbet etmeyi, en büyük haksızlık ve günahkârlık olarak gördükleri gibi; kazanç peşinde koşmayı veya sadaka olarak dağıtmak dururken para hesabı yapmayı, kardeşlik ruhuna aykırı görmüşlerdir. Bu yüzden Orta ağın dinsel kültüründe zengin olmayı dilemek dahi bir suç sayılmış, zenginliğin kötüye kullanılmasından hep endişe edilmiştir. Dördüncü grup metinlerde, doğal ve olumlu hukuk arasında bir ayırım yapılarak, zenginlik isteğıyle ilgili yargılarda bulunulmuştur. İlk hristiyanlık, büyük ölçüde İsa'nın, (Matta 6:24-34) sözlerinden büyük ölçüde etkilenecek, para ve mülk peşinde koşmanın anlamsızlığını savunmuşlar; zenginliğin de, her türlü günahkârlığın zeminini oluşturduğuna inanmışlardır. Ancak, sadaka vermenin temelinde, özel mülkiyetin bulunduğu da gözden kaçmamalıdır.” (Noth 1981; 67)

İsa'nın sözlerinin tesiriyle, mülkten vazgeçmek, imanlı olmanın bir delili haline gelmiştir. *“Havariler dönemindeki inananlar topluluğunu bir gözler önüne getirelim, çok daha büyük erdemlerle beslenen zihinlerinde ilk ışık parladığında, imanının ateşiyile yürekleri yandığında; evlerini ve çiftliklerini satmakta birbirleriyle yarıştılar, büyük bir hoşnutlukla ve tam bir cömertlikle karşılığında aldıkları bütün paraları ihtiyacı olan fakirlere hemen oracıkta dağıttılar. Dünyevi mülklerini sattılar ve ellerindeki paradan vazgeçtiler, arazilerinden vazgeçerek ezeli mülkün meyvelerine ulaşmayı gaye edindiler, sonsuza kadar kalacaklarına güvendikleri ölümden sonraki hayatlarında kendilerine evler hazırladıklarına inandılar.”* (Grunebaum, 1987; 94) Zira, *“Bütün iman edenler bir arada olup, her şeyleri müşterekti; mallarını ve mülklerini satıp onları hepsine herkesin ihtiyacına göre dağıtıyorlardı. Fakat Hananya, karısının da haberi olarak değerinden bir kısmını kendine ayırınca; Petrus, Hananya, niçin şeytan senin yüreğini doldurdu da Ruhülkudüs'e yalan söyleyip tarlanın değerinden bir kısmını kendine ayırdın, dedi”* (Kutsal Kitap, 2004; 1212) ifadesiyle, imanlı olmanın kanıtı, maldan ve mülkten tamamıyla vazgeçip etrafındaki muhtaç kimselere dağıtarak, zengin ile fakir arasındaki bu ayrıma bir son vermektedir. Ancak mülkten vazgeçip, her şeyini fakirlere dağıtmakla, Tanrının gerçekten bir çocuğu haline gelerek ruhani olarak doğmuş olurlar; Tanrı'nın cennetteki eşitlik yasasını dünyada da yerine getirerek örnek alırlar. *“Tanrı'nın verdiği her ne şey varsa, bizim ortaklaşa kullanmamız için yaratılmıştır; hiç bir kimse Tanrı'nın bu armağanlarından ve iyiliklerinden yoksun kılınamaz, ilahi hayırlardan ve cömertlikten bütün insanlar eşit bir şekilde pay almalı ve hoşnut kılınmalıdır. Bundan dolayı bu günler, herkesin eşit olarak bilgilendirildiği, güneşin herkesi ısıttığı, yağmurun herkesi ıslattığı*

ve her bitkiye bereket saçtığı, rüzgârın herkes için estiği günlerdir.” (Forell 1969, 81) Böylece, merhametlikle ve cömertlikle vazgeçilen her mülk, adaletin ve dürüstlüğün de bir güvencesi haline gelir. “Merhamet adaletin bir kısmıdır, eğer fakire kendi mülkünden verirsen; işte bu insaf, adalettir, O, dağıttı, fakirlere verdi, dürüstlüğü sonsuza kadar devam eder, kuvveti izzetle yükselir.” (Kutsal Kitap, 2004; 649) Bu nedenle, komşusuna yardım etmeyen bir kimse, haksızlık yapmış olur. Tanrı, yeryüzünden bütün mülklerini, tüm insanlara ortak kılmıştır; ancak hırs ve tamahkârlık, mülkiyet haklarını kabul etmektedir.

Mülkiyet, edinilmesi uğruna gösterilen abalaları ve tamahkârlıkları zorunlu kılarak kişi Tanrı yolundan ayırması bir tarafa, esas olarak sağladığı olanaklarıyla günaha sürüklemeye cezbedici bir güç haline gelmektedir. “şayet mülkiyet, kötü olan ve günaha sürükleyen her ne varsa kendi içinde beslemekteyse, mülkün kötüye kullanılmasından daha fazla bir şey beklenmeyecektir. Zengin olabilen bir kimse, hiç mülkünü elinde tutabilmiş midir? Gayet açıklıkla görölmektedir ki, servetin kötüye kullanılması çok muhtemel bir eğilimdir. Dünyevi mallara büyük ilgi duymak ve tamahkârlık göstermek, bu nedenle eninde sonunda onları günah yolunda kullanmayı kaçınılmaz kılacağı için; özel mülk zengin adamın kurtuluş yolu üzerindeki en önemli tehlikeleri beraberinde getirmektedir. Yine de, bir insanın kurtarılmışlardan olabilmesi için, tüm mülkünü fakirlere dağıtarak tamamıyla terk etmesi gerektiği, öğütlenmektedir. Bu arada, tamahkârlık, kim olursa olsun, komşusunun elindeki baskıyla almak şeklinde tanımlanmıştır. Bizlerden birisi, fakir üzerinde baskı kurar, elindeki bir parça arazisini gasp etmeye yeltenir, hile ve aldatmalarıyla ya da şiddet ve zorbalıklarıyla almak isterse, evini evine katar ve tarlasını da tarlasına katarsa, komşusunu soyar ve mülkünü talan ederse, bu dünyada tek başına kalacaktır. Aramızdan bir diğeri, tefecilik ya da faizcilik yoluyla bir kimsenin tarlasını ele geçirerek kendi iffetini bozarsa, ektiği tohum ve biçtiği hasat kendine hayır sağlamayacaktır. Bir başkası, dullara ve yetimlere merhametli olmazsa, hallerine acıyıp yardım etmezse, ekmeğinden bölüp vermezse, kurtarılmışlardan olamayacaktır.” (De Roover, 1948; 91)

3. DOĞAL HUKUK TEMELİNDE ÖZEL MÜLK EDİNİM HAKKI

Doğal ve olumlu hukukla ilgili bir ayırmda bulunan kilise babaları, ortaklaşa mülkiyeti ve kullanımını bir ölçüde olanaksız görmektedir. Bu kapsamda, kilise babaları özel mülkiyeti uygun görmedikleri halde, yerleşmiş bir kurum olarak zenginliğin ister istemez kötülüğe yönlendirmekte olduğunda ısrar etmekteydiler. “Hiç kuşkusuz, dünyadaki her insanın bu doğal günahsızlık ve masumluk halinden kopmamasını daima yeğlemekteyseler de, böylece ortaklaşa iyeliğin biçimlendiği eşit kullanıma yaşamlarında bağlı kalmak isteseler de; Adem'in yeryüzüne inmesiyle birlikte ortak malcı anlayışın artık imkânsız olduğunu kabul etmekteydiler. Böylece mülkiyet, bu dünyanın hiç yadsınılamayan bir gerçeği olarak kabul edildi, hırs ve tamahkârlığın bir

sonucu olarak insana hükmettiği benimsendi, yeryüzüne inen insanın kargaşadan ve genel olarak baş gösterebilen yağmacılık hareketlerinden korunması gerektiği sonucuna varıldı. Mülkiyet ile doğal hukuk arasında bir bağlantı kurarak doğru yorumlarda bulunan, dördüncü asırlardaki kilise adamlarına rastlanılmaktadır. Çok basit bir yaşama tarzından hoşnut kalarak hayatını sürdürmeyi yeğlemekteydiler. İnsanlar her şeyi birlikte ortaklaşa araştırıp bulmalı, Tanrı yarattığı her şeyi insanların tamamı için yeryüzünde yaratmış olduğundan, kendi ortaklaşa yaşamlarının ötesine geçmişlerdir. Her şeyin kendine ait olduğuna ancak bir aptal ya da tutku hırsı içinde olan gözü dönmüş bir kimse inanabilir. Zenginler de, bazı şeyleri meydana getirirlerken, kendileri için istemektedirler.” (McInerny, 1992; 44) Bu dönemdeki insanların kendilerine ait özel mlklarının çok fazla olmamasına karşın, oldukça serbest fikirlere sahiptirler; kendileri için üretilen meyveleri yok etmedikleri gibi tek başına istihareye yatarak kara kara düşünmemekte, bu gibi ürünleri biriktirebilmektedir.

En önemlisi, ‘artık, süt ve lezzetli içecekler, dere suyu gibi akmaktadır’ (Kutsal Kitap, 2004, s.849) şeklindeki cennet betimlemesinde ifade edildiği gibi, emeğin bütün ürünleri, bundan yoksun kalan fakirlerle paylaşılmaktadır. “Hırs tamahkrlığı, ilahi cömertliği engellememekte; açlık ve susuzluk hiçbir yerde görülmemektedir. Ancak, Saturnus’un cennetten kovulması sonrasında vardığı Latium’da insanlar artık bolluk içinde her şeyi diğerleriyle paylaşmamakta, başkalarına ait olanı almaya yeltenmekte, her şey özel kazancın konusunu oluşturmaktadır. Lactantis’un yukarıdaki bu betimlemeleri, zamanımız sisteminde özel mülkiyetin olduğu ve ortaklaşa iyeliğin çok uzun yıllar öncesinden yok edildiği sonucuna varılmaktadır.” (De Roover, 1948; 113) Benzeri ifadelere Augustine’nin yazılarında da rastlamak olanaklıdır. Augustine, Tanrı ile insan hakları arasında bir ayırım yapmıştır. “Her insan, hangi haklara sahip bulunmaktadır, bunlardan hangisi insan hakkıdır ve hangisi Tanrı hakkıdır? Yeryüzü Tanrı’nın mülküdür ve yarattığı varlıklarla doldurulmuştur. Fakiri de zengini de, Tanrı, balık topraktan yaratmış, her ikisine de eşit şekilde dünyada sahip kmıştır. Eğer insan hakkı, bu mülk benimdir, bu kle benimdir, bu ev benimdir demekten ibaretse; o zaman insan hakkı bir tür İmparator hakkı içeriğine sahiptir. Niçin böyle olmuştur? Çünkü Tanrı, dünyanın imparatorları ve kralları yoluyla insan haklarını, insanlar arasında pay etmiştir.” (McInerny, 1992; 49) Augustine’nin yorumcuları, bu ve benzeri ifadelerin, mülkiyetin insan temeline dayandığını, ilahi bir hak olarak görülmediğini, bu nedenle de özel mülkiyetin herkesi kapsayan bir hak olmadığını, savunur olmuşlardır. “Kilise babaları ve özellikle de Aquinas, mülkiyet hakkında neleri düşünmektedir? Çünkü orta ağ zihniyeti neredeyse tamamıyla onların düşüncelerinden ve yorumlarından oluşmuştur. İsa’nın, bu benimdir ya da řu senindir dediğine rastlanılmış değildir. İlahi düzen, mutlak hayırseverliğin gerçek kılındığı bir düzendir. İnsanların tamamı Tanrı’nın gölgesi içindedir; bu yüzden de aralarında ayrıcalığın ve eşitsizliğin bulunduğuna, farklı iyeliklere sahip olduklarına inanmak olanaksızdır. Ancak, betimlenen bu ideal Tanrı ve insan anlayışı, burada, aşağıda gerçekleşebilir bir hal değildir. Dinin z, inancın ruhu bu dünya içinde gerekleşmeyecekse;

insanlar Tanrı'nın gözünde eşit oldukları gibi bu dünyada da konumları ve sahip oldukları itibarıyla eşit kılınamayacaklarsa, o zaman, ne yapmalıdır?" (McInerny, 1992; 114)

Mülkiyeti, insan hukuku, olumlu hukuk ve imparatorluk hukuku temelleri üzerine kurmaktan başka çıkar yol kalmamıştır. “Zenginliklere sahip olmak hatalı görülmemelidir, aranması gereken yanlışlık, özel mülkün kullanılmasında olmalıdır. Böylece maddi zenginliklerin içinde de hayırların olduğuna inanılmaya başlanmıştır. Ancak, zengin bir kimsenin, sahip olduklarından tümüyle vazgeçmediği müddetçe, asla kurtuluşa eremeyeceği fikri, halen üzerinde ısrarla savunulan bir görüştür. Özel mülkiyetin, insan topluluğuna özgü doğal ve meşru bir kurum olduğu fikri, karşı konulamayan bir gerçek olarak geçerliliğini, kilise babalarına kabul ettirmekteydi. Bütün bunlara karşın özel mülkiyet, insanın Tanrı nazarındaki eşitliği ve kardeşliği temelinden kaynaklanan yüksek beşeri görevleri içerdiği konusunda hiç kimsenin bir tereddüdü kalmamıştı. Ortaklaşa mülkiyet ve ortaklaşa kullanım anlamında kolektivizm, son derece saçma ve ahlak dışı olduğu gibi, uygulanabilir niteliğiyle de insanın doğasına bile aykırıydı. Yine de, İsa'nın, zengin birisine varını yoğunu sat ve elindeki tüm parayı fakirlere dağıt tavsiyesine karşın, havarilerin açıkça kanıtlanabilen ortaklaşa kullanım eğilimine rağmen; bir kimse çıkıp diyebilir mi ki, hristiyanlığın özünde veya başlangıcında fakirlik yerilmektedir? Hristiyanlığın itibar ettiği en yetkin öğüdü, kişinin dünyevi mallardan kendisini yoksun kılması, hiçbir kimsenin hakkına tecavüz etmemesidir. Orta çağ zihniyetinin betimleyicisi olduğu kadar şekillendiricisi etkinliğine de sahip bulunan Aquinas Thomas, yalnızca kendisinden önceki kilise babalarının görüşlerinden yararlanmamış, kendi yorumlarıyla bunları özetlemiş ve pekiştirmiştir. Özenle işlenmiş, kapsamlı bir mülkiyet hakkı teorisi böylece oluşturulmuştur. Dördüncü ve beşinci asrın hristiyan doktorları tarafından beslenen bu etmenler birbirleriyle bağlantılı kılınmış, uyumlu bir şekilde bir araya getirilmiştir. Orta çağların büyük ilâhiyatçılarından yaptığı çalışmaların yanı sıra, özellikle de Thomas Aquinas tarafından yazılmış mükemmel bir eser de bulunmaktadır. Aquinas tezini oluştururken, Isidore'nin anlatım üslubunu kullanarak Romalı hukuk bilginlerinin çözümlerinden ve yargısal seçkinliklerinden asla yararlanmamıştır. Ancak, mülkiyet hakkı temeliyle ilgili Aristo'nun görüşlerini irdelediği söylenebilse dahi; öğretisinin bütünüyle temeli, hiç kuşkusuz hristiyan kökenliydi. Kilise babaları ile Aquinas arasında, mükemmel bir ardıllık bulunmaktaydı. Topluluğun malları doğal hukukla bağıntılı kılınmaktaysa da; doğal hukuğun özü, her şeyin ortaklaşa olarak sahiplenilmesi gerektiğini öngörmediği gibi, mutlaka bir kimsenin kişisel iyeliği içine girmesine de dayanmaz. Çünkü, mülkiyet bölünmesinin nedeni ve kaynağı doğal hukuk değildir. İnsanlar arasında gerçek kılınmış anlaşma temelinden özel mülkiyet yükselmekte; bu uzlaşa beraberinde olumlu hukuku egemen kılmaktadır. Bundan dolayı da, özel mülk edinilmesi, doğal hukuğun içeriğine aykırı düşmemektedir; özel mülkiyet doğrudan insan aklının ve eğiliminin bir tasarımıdır, yaşanılan gerçeklerin yadsınılamayan bir sonucudur. Aquinas'ın bu yorumu, Augustine'nin doğal ve olumlu hukuk arasında yaptığı ayırımı, bir başka şekilde ifade eder. Augustine'nin yaptığı gibi olumlu

hukuka daha fazla önem verilmiş olması, Aristo'nun, 'insanın sosyal bir hayvan olması nedeniyle devletin kendisi doğal bir kurumdur' anlayışındaki devlet kavramının baskısının bir sonucudur.' (Langholm, 1984; 56)

Thomas Aquinas, zel mülkiyetin toplumsal yasa içindeki kaçınılmaz olgusunu, Aristo'nun fikirlerini hristiyanlığın özüne uyarlayarak açıklarken bile, kilise babalarının benimsedikleri doğal ortaklaşa iyelik anlayışıyla eşişmiş değildir. *"Aquinas, maddi Şeylerle ilgili olarak iki eğilim, insanlar için yeterli ve uygun grlmştir. Bunlardan birincisi, maddi varlıkları elde etmek ve karşılığını vererek dağıtmak; ikincisi de, mülk edinme hakkını kişi için meşru kalmaktır. Maddi varlıkların tedariki ve dağıtımı,  nedenden dolayı insan yaşamı için kaçınılamayan bir zorunluluğu ifade etmektedir. Birinci neden, her kişi, tek başına yaşamaktansa, herkes için gerekli olan ortak bir hayat sırasında neyi tedarik etmek gerektiği konusunda çok dikkatli olmasıdır. Hemen herkes çalışmaktan kaytarmak istemekte, topluluğu ilgilendiren ve kendisine bir menfaat sunmayan işleri bir başkasına yıkmaya çabalamakta, özellikle de büyük miktarda kle barındıran yerlerde tembellik ve gayretsizlik kaçınılmaz olmaktadır. İkinci neden, insan işleri, sürekliliği ve düzenliliği yaratmakta, özel bir uğraşıyı üstlenen bir kimse belirsizlik içeren bir konuda Őařkınlıęa uğramakta, azimkr davranmamaktadır. nc neden de, barışı bir ortam içinde kendisini emniyette hisseden bir kimse, kendisinden daha fazla hoşnut olabilmektedir. Bundan dolayı da, mülkün dağılımında bir sahiplenme olmadığı durumlarda, kavga ve çekişmeler çok daha Őiddetli ve yoğun belirlemektedir. Bu metinden de anlaşılacağı gibi, Aquinas, insan doğasının doğal koşulları altında oluşan toplumun varlığının devamı için, özel mülkiyeti, temel bir yapı olarak dikkate almaktadır. Yeryüzüne indirilen insanoğlunun açgözlülüğü ve tamahkr benliği, özel mülkiyeti kaçınılamayan bir kurum olarak bu dünyada yerleştirmiştir. Thomas Aquinas'ın fikirleriyle, özel mülkiyet, orta ağ toplumunun temeli haline gelmiştir. Genel bir prensip olarak, insanlar, maddi varlıklara doğal bir Şekilde sahiplendikleri için, özellikle de mülk edinme hakkının her bir bireye tanınmasının olumlu hukuk tarafından belirlenmesi nedeniyle; mülkiyet beşeri hukuka ve doğal hukuka göre uygun grlmştir. Diğer bir deyişle, mülkiyet hakları (fundamentum) temel olarak doğal sayılmakta; özel mülkiyet hakları iyeliği (titulus) da, olumlu hukuka göre düzenlenmektedir. Böyle bir ayırım, özellikle de Aquinas tarafından açıkça ifade edilmektedir."* (Blaug, 1991; 84)

Doğal hak ya da adalet, bir diğer kimseyle uyumlu olunması veya eşit davranılması doğasıdır. *"Eşitliğe dayanan uyumluluk da ancak iki Şekilde gerçekleşmektedir. Birinci Şekilde, her yniyle böyle bir doğanın olduğu dikkate alınmalıdır; erkek doğası itibarıyla kadınlara eşit bir Şekilde birleşerek zürriyetini devam ettirmektedir, ana baba olarak evlatlarına eşit Şekilde bakarak onları beslemektedir. Ancak bir başkasıyla kurulan ilişkide, sahip olunan mülkiyete göre bir eğilim izlenmektedir. Özel bir toprak parçası esas alınmakta, bunun niçin bir kişiye ait olduğu daha fazla kimsenin olmadığı tartışmasına girilmektedir. Malların mülkiyetinin irdelenmesinde dikkate alınan ilk Şey, bu mülkün niye o kişiye ait olduğu ve bir başkası tarafından asla sahiplenilemediğidir. İkincisinde ise, özel bir arazi niçin bu adamındır, diğer arazi başka kişinindir sorusu akla gelmektedir. Her Şey, bu fundamentum ile*

tutuluş (temel ile kayıt) arasındaki farktan kaynaklanmakta; bütün insanlara bu dünyada yararlı olması için Tanrı tarafından sunulmuş olan bu dünyadaki maddi varlıkları kapsayan doğal hukuğu açıkça göstermektedir ki; bu varlıklar özel mülkiyetin konusu olmadıkça tam olarak yararlanılamamakta, her hangi biri doğrudan doğruya müdahale etmediği müddetçe de bir malın řu ya da bu şahsa ait olması hukuki mülkiyet bakımından sakıncalı bulunmamaktadır. Böyle bir insan eylemi, zorunlu olan bir uzlaşı temelini gerektirmeyebilir. Malların ilave değeri, meşru olarak kendi mülküne aldığı malın üzerinde bir gayret sarf etmesiyle gerçekleşir. Bundan dolayı da, Aquinas, özel mülkiyetin meşruiyeti lehine bir tutum izlediğini gayet açıklıkla ilan etmekte; bu fikriyle de, kilise babalarıyla tam bir uzlaşı içinde bulunduğunu kanıtlamaktadır. Aquinas'dan sonra gelen ilahiyatçıların da hiç tereddüt göstermeksizin izledikleri yolunda, özel mülkiyet hakkının zamanın ekonomik sisteminin temel taşı olduğuna dair ana fikre, yazılarında bolca rastlanılmaktadır.” (Blaug, 1991; 85-86).

4. ÖZEL MÜLKÜN EDİNİLMESİ VE KULLANILMASINDA ÜSTLENİLEN SORUMLULUKLAR

Aquinas, özel mülkün ele geçirilmesi ve dağıtımı, ile, kullanılması arasında kesin bir ayırım yapmıştır. Maddi varlıklarla ilgili ikinci konu, insanın bunları kullanmaya yetkili kılındığı ve böyle bir güçle donatıldığı hakkındadır. Bundan dolayı da, insan maddi varlıkları mülkünde bulundurmalıdır; ancak, böyle bir çaba içinde olurken dahi gereksinim duyan diğer insanlarla yakın iletişim kurmaya istekli bulunarak, bunların kendi özel mlk olmaktan çok topluluğun bir tasarrufu olduğu konusunda kendisini bilinçli kılmaktadır. Aşağıdaki sözleri söylemiş olmakla Thomas Aquinas, mülkiyetin ortaklaşa kullanımı öğretisinde açıkça ilan eder gözükmektedir. “*Kullanılması bakımından topluluğun malları anlayışının, doğal hukuk temelinden yükselmesi, biri olumlu ve diğeri de olumsuz olmak üzere iki Şekilde gerçekleşmektedir. Őayet olumlu anlamıyla kavranacak olunursa, doğal hukuk kapsamında bu sözler, var olan her Şeyin tüm insanlara eşit olarak kullanılması için verilmiş olduğunu bildirmektedir. Olumsuz anlamıyla ifade irdelenecek olunursa, doğal hukuğun, mal ile mülklerin, özel mülkleri oluşturamayacağı sonucuna varılır.” (McInerney, 1992; 139) İlk olarak, bu cümleler olumlu anlamıyla dikkate alınacak olunursa, aşırı zorunluluk halinde bulunan bir kimse, kendisine uzanan yardıma kavuşunca ne olursa olsun derhal almak isteyecektir; aynı koşulda bulunan bir başka kimse de böyle bir geri ödeme ya da karşılığını verme gibi bir mecburiyet içinde bulunmaksızın, doğal hukuk dolayısıyla, kendisi için kullanmak ya da yararlanmakta hiçbir sakınca görmeyecektir. Olumsuz anlamıyla da, doğal hukuk bir Şeyin mülkiyetini tek bir kişiye ve öbür Şeyin mülkiyetini de bir diğer kişiye ait kıldığı için, bu kimseler birbirleriyle eşit kılınmış bir haldedirler.*

Mülkün kullanımındaki topluluk ilkesi, mantki düşünce temellerinden geçerek, Aquinas tarafından mülkiyetin doğasının tanımı özelliğine kavuşur; özel mülkiyetin en yüce masumiyetinin ve haklılığının, maddi zenginliklerin topluluğun yararı uğruna kullanılmasını güvence altına alan en yararlı bir

yöntem olduğu düşüncesini de beraberinde getirir. Mülkün sahipliği düşüncesi, kişinin sahibi olduğu mülk üzerinde mutlak bir tasarrufu bulunduğu hakkını kabul ettirmiş olsa da; verilen bu hakkın, komşusuna yarar sağlamak amacıyla en uygun şekilde kullanması koşulunu, bu maksatla yararlanma gücüne dayandırmıştır. “Özel mülkiyet, toplulukta da ve topluluğun her hangi bir üyesinden de bilerek elinden alınmış gibi gözükmetedir. Bu ifadenin doğruluğunun en iyi delili, skolastiklerin, mülk sahipliğinin toplulukta da ve gerçekten gereksinimi olsa bile topluluğun her hangi bir üyesinden de alınarak mülkiyeti maksada uygun bir şekilde kullanabilme gücüne muktedir olana bırakılması gerektiği düşüncesini benimsemiş olmalarıdır. Topluluk bu mülkün bedelini ödeyebilir; böyle bir şeyi yapmakla zorunlu kılınmıştır; çünkü, buna gereksinim duyan bir kimse, satın alabilme gücüne sahip değildir, bunlardan hiç birini almaya dahi yetkili değildir. Topluluğun alabilme kudreti gibi durumları dominium eminens (en yüce mülkiyet hakkı) halidir; muhtaç olduğu halde alamama çaresizliği ise, gerçekten gereksinim içinde bulunduğu halde alamayan bir kimseye sadakanın verilmesi zorunluluğu, bir hayırseverlik değil, adaletin gereğini yerine getirme olmalıdır. Aşırı derecede yoksunluk içinde bulunan bir kimsenin, bolluğa kavuşmuş bir diğer kişiden sadaka alması zorunluluğu Aquinas tarafından açıkça bildirilmiş olmasına rağmen; bu gibi durumlarda son çare olarak, mülkiyeti kullanma hakkını elinde bulunduran kimsenin tutumuyla ilgili kurallar, her yönüyle zamanın ekonomik yaşamı zerinde aşırı bir öneme sahip olmuştur. Hoşa giden tüm şeyler, insanın kullanmasıyla birlikte gerçekleşmektedir; bu yaşamın bazı zorunlulukları, maddi şeylerin kullanılmasını neredeyse bir maksat haline getirmiştir. Bundan dolayı da, kendisine hakim olan bir tutum içinde, maddi şeyleri kullanmayı bir kural haline getiren veya bunu ölçü alan bu yaşamın zorunluluğunu kabul etmek durumunda kalınmaktadır. Bu yaşamın zorunluluklarını kaçınılmaz olarak karşılamak durumunda kalan bir kimse, kullanmanın yüklediği sorumlulukların da farkında olmalıdır. Üstelik Thomas Aquinas, bu zorunluluğun sınırını, kişinin yaşama koşuluna uygun olarak en geniş bir kapsamda dikkate alınması gerektiğinin açıklamasını da kapsamaktadır. Kişinin kendisine hakim olmasını sağlayan ılımlılığın ve ölçülülüğün ilkeleri, mülkiyetin kullanıcısı olan kimseye bir başka ürünün sağlayacağı zevkten daha fazlasını edinmek için özel bir yolu uygulamasına meydan vermesine rağmen; bu ilkeler malların kullanıcısı olan kişiye haklarını ve hatalarını en geniş ayrıntıda sınılandığını kesin olarak bildirmesiyle ilgilidir.” (Pounds, 1974; 83)

Zor durumda olana yardım etmek, cömertliğin bir ifadesi olduğundan Aquinas, mülkiyeti kullanan kişinin en önemli toplumsal erdemlerinden birisinin de, eli açıklılığı ve bonkörlüğü olduğu konusunda açıklamalarda bulunmuştur. “Aquinas, cömertliği, yaşamını devam ettirmek için yoksunluk içinde bulunan kimselere, kendi kullandığı maddi varlığından verme erdemliliği olarak tanımlamaktadır. Tanrı, sahip olduklarını en iyi bir şekilde yoksunlar arasında dağıtımını yapması için, zenginlere, gereksinimlerini aşan miktarda iyelik vermiş ve onları bolluk içinde tutmuştur. Tanrı’dan gelen her şeyi vermekle yükümlüdürler, yoksullar arasında mallarını dağıtmakla görevlidirler. Mülk de, bolluk da bir görev uğruna verilmiştir. Çok az şeylerle dahi bir kimsenin yaşamını sürdürmek için gereksindiği varlıkları karşılamada yeterli olabilmektedir. Bundan dolayı, Tanrı tarafından bolluk içinde tutulan bir

kimsenin elinin açıklığı, kendisinden çok başkaları için, sahip olduğundan daha fazlasını harcamasını çok daha yararlı kılmaktadır. Yine de, bu dünyaya özgü cömertlik, kendisini bu mülkten yoksun kılma gibi bir duruma dşürecekt derecede olmamalı ve muhtaçlar seviyesine indirmemelidir. Ruhani yaşamının mükemmel haline bağlı kalarak ve kendisinden aşağıda olan kimselere iyi davranarak, hiçbir Şeyi saklamaksızın, sahip olduklarını her yniyle elinden çıkartması; kendisini mutlu kılan erdemli bir davranışı olduğunun da bilinmesi gerekir. Yardımın ayni (mal olarak) Şeklinde değil de, parasal olarak verilmesine büyük zen gösterilmiştir. Aquinas, toplumsal erdemlerle ilgili irdelemesini daha da ilerleterek, paranın karşılıksız olarak verilmesiyle yapılan yardımlarda cömert davranılmasını istemektedir.” (Pounds, 1974; 93)

Kişinin kullanması kaçınılmaz olan maddi varlıkların tümü arasından en yararlı bir mal olarak sınıflandırılan paranın; bundan dolayı uygun bir cömertlik eylemi haline getirilmesi, paranın ve diğer zenginliklerin, iyi kullanılmasını ifade etmektedir. “Erdemli bir insan, yalnızca malları iyi bir Şekilde kullanmakla kalmaz; eyleminin konusunu oluşturacak biçimde bunları iyi bir Şekilde kullanırken, araçlara ve firsatlara karşı da kendisini hazırlıklı kılmaktadır. Cesur bir asker, kılıcını keskinleştirip düşmanlarına cesaretle saldırdığı gibi, kınında tutmasını da bilmelidir. Benzeri Şekilde, cömert bir kimse de, en uygun zamanda kullanabilmek için, servetini korumalı ve kesesini de açık tutmalıdır. Yıllık gelirinden, gelecekte ortaya çıkabilecek acil durumlar için hazırlıklı olmalıdır. Parasını güvence altına alması veya üretken teşebbüslere yatırması, cömertliğin bir gereği olmaktadır. Eli açıklık veya gereksinimi olana karşılıksız olarak vermek, adaletin bir parçası haline gelmekte midir, diye bir soru ortaya atılmaktadır. Aquinas, adalet bir Şeyi ait olana vermek demek olduğu için, cömertlik, adaletin bir Şekli olamaz, diyerek bir sonuca varmaktadır. Cömertlik, kişinin kendisinde olan bir Şeyi, bir başkasına gönüllü olarak ve hiçbir karşılık ummaksızın vermesi, demektir.” (Pounds, 1974; 101)

5. TAMAHKARLIğIN REDDEDİLMESİ CöMERTLİğİN ÖZENDİRİLMESİ

Cömertliğin ve karşılıksız yardımın içerdiği önem, bu tarz bir davranışa karşıt olarak gelişen ahlk bozukluğu ve kötü yaşamın ne olduğunun açıklanmasıyla, daha da belirgin bir hale getirilir. “Tamahkarlık ve a gözlülük, uygunsuz bir arzıyla kazanılan servetin beslenmesi veya uygunsuz bir işteğin sonucunda mlkin elden çıkarılması olmak üzere iki Şekilde etkisini gösterir. Her eylem, belirli bir ölünün gözlenmesini gerektiren iyi bir maksada ulaşılmasını kapsamaktadır. Eylemin içerdiği bu maksat, mutlaka, sağlık ve tedavi gibi gayeleri de içererek, hayatın kendisiyle de uyumlu olmalıdır. Bundan dolayı da gnahkarlık, bu zorunlu miktarı aşan seviyede kullanılmasını, belirlenen zorunluluk ve cömertlik sınırının ötesinde mülk edinmeye ya da zenginlikleri elde etmeye çabalamasını, ifade etmektedir Hırsın doğasını, gereğinden fazla veya ölçsüz sahip olma sevgisi Şeklinde tanımlamak, mümkündür. Hırs ve açgözlülük, maddi mallara yönelik aşırlılığın iki Şekilde

ortaya çıkması demektir. Birincisinde, maddi varlıklara bir an önce ulaşmak veya elde ettiklerini tutmak gayretine girilmekte, kendisi için zorunlu kılınan miktarın çok fazlasını elde etmek veya edindiklerini de korumak emelinden asla vazgeilmemektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, serveti elde tutma ve arttırma emelinden kaynaklanan açlık ve tamahkârlık; dünyevi malların bir anda pek çok kimse tarafından sahiplenilmesi ve kullanılması olanaksız hale geldiğinden beri, diğer insanların zorunlu olarak gereksinim duydukları halde ihtiyaını giderememesi nedeniyle ve ortaya çıkan her bir ürün de diğer insanların onu üretme gayretleriyle meydana geldiği için; doğrudan doğruya komşusuna karşı işlenmiş bir gnahkrlıktır. İkincisinde ise, tamahkârlık, ite duygusal bir tesirde bulunarak, dünyaya yönelmede çok fazla aşırıya kaçmayı ifade etmektedir. Ancak, bu paragrafları okurken, Aquinas dönemi olan 13. asır boyunca, ussal ekonomik eylemin bilinçli ve devamlı olarak kesinlikle uygulanmadığını, ancak sadece parayı toprak altında ve kimsenin bilmediği bir yerde mlekte biriktirip, kendisi için saklayan istifiler vardı.” (Lowry, 1998; 94)

Bir kimsenin gereğinden fazla malı elinde tutma emeli veya para biriktirme pintiliği, harislik ya da tamahkârlık olarak nitelendirilip yerilmektedir. “Haris kimse, pek çok zenginliklerin verilip yoksullar için dağıtmayı gönülden dileyen ve yeğleyen bonkr kimseleri gcendirendir. Diğer taraftan, savurgan kimse de, fakirlerle asla ilgilenmeyip ve onların yoksunluklarını giderici yardımlarda bulunmayıp, günah yolundaki bağlılığı için aşırı tüketme veya harcama peşinde sürüklenmektedir. Konuya bu açıdan bakıldığında, msrişlik, ağzzllğin diğer yüzü olmaktadır. Aynı anda tamahkr ve msriş olan kimseler, kendileri için savurma yoluna giren gnahkr kimseler olduklarından; cömert Şekilde ihtiyaç sahibi fakirlere dağıtması gerektiği fazladan servetini, yok eden ve yine muhtaçlar için yeniden edinme gayretine bürünen kişidir. Israf ederek savurganlıkta bulunmak, bu bakımdan, özel bir kentin koşullarının dikkate alınması suretiyle, ne kadar aşırıya kaçarsa kasın, övülen cömertlikten daima kesin bir Şekilde ayrılmaktadır. Gerçekten cömert olan bir kimse, dağıttığından kendisi yararlanmayandır, malından ancak hiç tanımadığı fakire verdiği kadar faydalanan bir kimse haline geldiğinden, daima zorunluluk halini görerek ihtiyaç sahiplerini görendir. Bununla beraber, msrişlik, ne kadar feci sonuçları beraberinde getirmiş olsa dahi, serveti edinme tamahkrlığından daha az gnahkrlığı taşımaktadır. Tanrı tarafından emanet kılınan mlkn kullanılmasında üstlenilen en büyük sorumluluğun, fakirlerin gözetilerek ihtiyaçlarının giderilmesi ile kendisi için tüketilmemesi olduğunu ısrarla yineleyen Thomas Aquinas; eli açıklığı ve karşılıksız yardımı vmekte, servetin fakirlere dağıtılmasını mlk sahibi kimsenin görevleri arasında görmektedir. Zenginler, her vesileyle gnahkr olabildikleri gibi, fakirliğe de uğrayabilirler. Aquinas, kaçınılması gereken günahlar arasında fakirliği de saymış; hırsızlığın, yalan yere Őahitliėin, yalakacılığın ve fahişeliğin çok sık bir Şekilde fakirlikle yan yana olduğunu vurgulamıştır. Bu yönüyle fakirlik, gönüllü Şekilde istenilen ruhani arınma koşulu olması bir yana, daha fazla sakınılması gereken bir zorunluluk olmuştur.” (Dopsch, 1937; 291)

Ancak, iyi Őeylerde Őiddetle arzulanabilir, gayret gerektiren zorlu işlerde hırs övgüye değer bir hal olabilir. Burada önemli olan, topluluğun yararına olan bir maksat dahilinde g ya da servetin kullanılıp, mülkün arttırılıp arttırılmadığıdır. “*Servet edinme tamahkrlığı ile kendisi için tkietme savurganlığı; bu mülkten ihtiyacını giderek veya başka servetlere yol aarak, topluluğun en yüksek seviyede bir yarar sağlamasını engellemiş olması nedeniyle, cömertliği de yok etmektedir. Roma imparatorluğunun işlediği en öldürücü ve en felaket getirici hatalarından birisi de, bireysel hedeflere çok küçük bir saha bırakan ve ussal ekonomik faaliyetin taraflarından olan iş adamlılığı ve ücretli işçiliği çok katı bir denetimi altında tutarak bunlara özgü enerjileri yok etme gayreti içine girmiş olmasındır. Ancak, hristiyan öğretisi, bireysel kişiliğin gelişmesi uğruna hiç kapanmayan bir ümidi sunmuş, sonu gelmeyen mit coşkusuyla kişiyi etkin ve sabırlı bir Şekilde çalışmada bulunmaya özendirmiştir. Hristiyanlık, dünyevi görevlerden ilgiyi başka yöne çekecek derecede ölümden sonraki hayatla ilgili bir eğilim üzerinde kesinlikle odaklanmadığı gibi; dünyevi işlerin itibarını sarsma gibi bir yaklaşım da sergilememiş, yeni bir işik getirerek bu dünyadaki görev ile sorumlulukları yeniden düzenlemeye yönelmiş, bu gibi uğraşıları ciddi bir Şekilde yürütebilmek için yeni yeni güdüleri seferber etmiştir. Dünyevi işlerin doğrudan din taraflarından düzenlenerek benimsenilmesi, bunların başarılmasında kişisel sorumluluğun giderek daha da önem kazanarak insan yaşamının değerinin artması, kaçınılmaz olmuştur. Eski zaman felsefesi, insanı, maddi işlerin uzmanı halinde görmüş olmasına karşın; hristiyanlık, dünyevi malların kullanılmasını yeni bir dinsel görev anlayışıyla düzen altına almayı, ne srmştir.” (Lowry, 1998; 274)*

Hristiyan düşünürler, Tanrının Őanını gözetmeksizin ve insanın yararına bir sonuca ulaştırmaksızın maddi varlığın her hangi bir Şekilde kullanılmasına karşı çıkmışlardır. “*Bu gün artık ekonomik faaliyetin güneşi ve yağmuru olarak grdğmş, ılımlı ve ölçülü davranarak kendine hakim olma, kişinin tutumluluk ve alışkanlılık halinde bu dünyada görevleri üstlenmesi; doğrudan kilise taraflarından salık verilmiş, en değerli hristiyan erdemlerinden biri olarak sürekli telkin edilmiştir. Aylaklık, hırsızlığın anasıdır; kumar, firsat bulan sahtekrlığın ve alaklılığın haksız kazancı olarak, kesinlikle yasaklanmıştır. Kişinin kendisi için edindiği kazanç harisliği, adam soymanın bir başka türüdür. Mülkiyetin edinilmesinde alışkanlılık ne derecede önemliyse, kullanılmasında eli aıklılık da o kadar kutsal kılınmıştır. Mülkiyetin kullanılmasında kişiyi ilgilendiren en büyük kural, cmertliğidir. Eli açıklığın yüklediği esas görev; paranın aracılığı vasıtasıyla hayırseverlikte bulunarak, sadakanın verilmesidir. Aşırı ölçüde zenginliklere sevgi beslenilmesinden kaynaklanan, kişileri bu maddi emel uğruna olması gerekenden daha fazla birbirine bağlı ve ait kılan, bazı eylemlere girişmekten uzak tutarak engellemediği müddetçe, sadaka, eli açıklığın bir parçası haline gelemmez. Aquinas, hayır amellerini ruhani ve maddi olmak üzere iki ana kısımda incelemiştir. Bedensel ve maddesel gereksinimler bu yaşam boyunca arzulan ve karşılanması gereken varlıkları gerektirir. Gereksinim, içsel veya dışsal olabilir. İçsel gereksinimler, katı besinler sayesinde açlığın giderilmesi Şeklinde ortaya çıkarken; diğeri sıvı besinler yoluyla susuzluğun giderilmesi olarak kendisini hissettirirler. Dışsal yardımla ilgili olarak ortaklaşa gereksinim*

giyinme yoluyla çıplaklığın örtülmesi, ev sayesinde barınma zorunluluğunun karşılanması, kimsesizliğin ve barınaksızlığın böylece giderilmesidir. Öldükten sonra, bir de kişinin cenazesinin defniyle ilgili masraflarını dikkate alması gerekmektedir. Bundan sonra Aquinas, sadaka görevinin zorunluluğuyla ilgili kesin açıklamalara girişmektedir. Sadaka, ahlâki bir emir konusudur. Ahlaki emirler, erdemli davranışın içeriği haline geldiğinden beri; faziletli olmayı gerektiren ve doğru aklın muhakemesi içinde talep edilen her ne davranış varsa, sadaka mutlaka bunun bir gereğini oluşturmuştur.” (Dopsch, 1937; 293)

Artık, doğru aklın vicdanı, muhtaç içinde bulunan kimselere verilmesi gerektiğini öngörmekte, verilen şeyi alan kimsenin halini görmezlikten gelmemeyi öğretmektedir. “Sadaka veren veya hayır işlerine kendini adayan bir kimse, servetinden fazla olarak gördüğu her şeyi muhtaç olanlara gönüllü olarak aktarırken, ‘gündelik ekmeğimizi bize günden güne ver, günahlarımızı bağışla; zira, biz de, bize borçlu olan her adama bağışlarız; bizlere yanlış işleri yaptırma’ ifadesine göre davranmalıdır. Hayır yapmakla sorumlu tutulan bir kimse, gerçek ihtiyaç sahibine vermezse, sadaka dünyevi bir konu haline gelir. Herkesin sahip olduğu şeyleri korumasının uygun olduğu hakkında bir itiraza yanıt verirken, Thomas Aquinas, mülkü kullanan kimsenin topluluğu asla unutmama ilkesine dayalı olarak, konuşmasında şunları vurgulamaktadır. Tanrı tarafından verilen tüm bu dünyevi varlıklar, bizlere emanet edilmiştir; hepsinin bizim mülkiyetinde olmasına karşın, kullanılmasında yalnızca kendimize ait kılarak ve hiç kimseyi gözetmeyerek tüketemeyiz; kendisine mülk verilmeyenleri de görmek zorundayız, gereksinimlerini karşılamadıkları için düştükleri zorluklarda onların imdadına yetişmeliyiz, gereksinimlerimizi aşan varlıkları kendimiz tüketmek yerine onlara dağıtmalıyız. Böylece, bolluk içinde bulunan bir kimse, savurganlık eğilimiyle her şeyini kendisi kullanma yoluna gitmek yerine, adaletin gerçek uygulamasına yönelerek, muhtaçlar arasında dağıtma yoluna gidecektir. Ancak, kendisine ait olmayan bir şeyi de, hiçbir kimseye vermemelidir. Sadaka, merhametin bir konusu değildir, en katı adaletin bir gereğidir. Sadaka verme göreviyle karşılaştığı bir başka itiraza verdiği yanıtta, Aquinas, yeni fikirleri ileri sürmüştür. Sadaka vermekten vazgeçen bir kimse, öldürücü günaha kapılmıştır. Açık ve belli bir şekilde, gereksinimlerini karşılayamayacak bir halde muhtaç birini gördüğümüzde; sıkıntısından kurtarıp derdine deva olmak, bizim iman borcumuzdur. Bolluk içinde olan mülk sahibi, geçici olarak karşılanmayan hiçbir gereksiniminin olmadığını görerek, halinden memnun olabilir, ancak kendisine sunulan bu imkândan dolayı yargılanacağını da unutmamalıdır. Skolastik öğretinin ortaklaşa kullanım üzerinde yoğunlaşmış olması, daha uygun bir ifadeyle, toplumsal istikrarın sağlanması içindir. Zenginler hiçbir zaman unutmamalıdır ki, Tanrı tarafından emanet edilmiş olan bu mülkleri, hiçbir zaman sadece kendilerine hoşnutluk sağlaması için teslim edilmemiştir; servetleri, bütün insanları kapsayacak derecede muhtaçlar arasında dağıtımı yapmak üzere, insanlığa ait olan mülkü idare etmeleri için kendilerine emanet kılınmıştır. Kendi mülkünden muhtaç birine veren bir kimse, bu mülkü gerçek sahibine iade ettiğini, hiçbir zaman hatırandan ıkartmamalıdır.” (Hengel M., 1974, 103).

6. SONU 

Tanrıdan gelen bu mülk, doğru bir şekilde kullanılır ve adalete uygun olarak dağıtılarak yönetilirse, dünyevi ve ruhani karşılıklar verilir. Adalet ve insaf ihmal edilir, zengin bir kimse, mülkler sahibi olarak gözüken efendilerinindir gibi bir duyguya kendisini kaptırırsa, muhtaçlık içinde kıvranan kişilere kendi kardeşi olarak görmüyor, demektir. Topluluk içinde, onu yok edecek olan bir eğilim çıkmaktadır. Ancak büyük mülkleriyle ve sınırsız arzularıyla kilisenin kendisi bile, mülkiyetin ortaklaşa kullanılmasında yetersiz bir yönetim oluşturmuştur. Orta çağlarda kilise örgütüne ait olan mülklerin idaresini kapsayan bu yetersizlik, hayır dağıtımının gerçekleşmesinde de kendisini göstermiştir. Yapılan hayır işlerinde, özellikle de dini temsil eden, toplumsal hayatı bir düzen altına alarak dini uygulayan ve aynı zamanda da bunu gerçekleştirmek için hayır dağıtımını da üstlenen kiliseye yapılacak yardımın, bireyin doğrudan muhtaç olanlara vereceği sadakadan da üstün olacağı fikri rağbet kazanmıştır. Sadakayla ilgili orta çağ öğretisi şöylece özetlenebilir. Çeşitli metinlerde, sadaka vermenin önemi, Aquinas tarafından, *'sadakayı gerektiği kadar vermeyen bir kimse, mülk sahibi olmanın yükümlü kaldığı görevleri yerine getirmiyor demektir'* (Blaug, 1991; 42), şeklinde açıkça bildirmektedir. Aşırı zorunluluk sınırı içinde, tüm mülkler, ortak mülkiyetin konusunu oluşturmaktadır. Bundan dolayı da, en dehşetli geçitler, kendisine yardım edecek hiçbir kimseyi bulamadığı bir sırada, sıkıntısını gidermek için yapılan hayırlarla geçilebildiği gibi; bu sınırlar içinde kalan, muhtaç bir kimse de, bir başkasının mülkünden yararlanma hakkına sahiptir. Herkes topluluğun bir üyesi olduğuna göre, topluluğa ait olandan yararlanabilme hakkına da sahip bulunmalıdır.

KAYNAKLAR

Alan W. (1968). The law of property in the later Roman Republic, Clarendon Press, New York.

Blaug M. (1991). St. Thomas Aquinas (1225-1274), E.Elgar, New York, 1991.

De Roover R. (1948). Money, Banking and Credit in Mediaeval Bruges, Cambridge

Dopsch A. (1937). The economic and social foundations of European civilization, Routledge & Kegan Paul, London.

Forell G.W. (1969). Faith active in love From shadow to promise; Old Testament interpretation from Augustine to the young Luther, Belknap Press of Harvard University Press, New York.

Grunebaum J.O. (1987). Private ownership, Routledge & Kegan Paul, London.

Hengel M. (1974). Property and riches in the early church: aspects of a social history of early Christianity, Fortress Press, Philadelphia.

KMŞ, (2004). Kutsal Kitap, İstanbul.

Langholm O.D. , The Aristotellian Analysis of Usury, Columbia University Press, New York, 1984.

Lecky W.E.H. (1955). History of the Rise and Influence of the Rationalism in Europe, G. Braziller, New York.

Lowry T.S. ; Gordon B. (1998). Ancient and medieval economic ideas and concepts of social justice, Leiden; New York: Brill.

McInerny R. (1992). Aquinas On Human Action: A Theory Of Practice, D.C. : Catholic University of America Press, Washington.

Noth M. (1981). The Deutoronomistic History, Sheffield Press, New York.

Pounds N.J.G. (1974). An economic history of medieval Europe, London; New York: Longman.

Weber M. (1954). General Economic History, Free Press Glencoe, New York.